

BAĞIMLILIKTA SOSYAL RİSKLERİ DEĞERLENDİRMEK ÜZERE GELİŞTİRİLEN SOSYAL RİSK İNDEKSİ (SORİ) ÖLÇEĞİNİN GEÇERLİLİK VE GÜVENİLİRLİĞİ: ÖN ÇALIŞMA

İlker Aktürk, Ömer Faruk Bozdoğan, Kültegin Ögel

Sosyal risk, bireyin sosyal açıdan riskli bir konumda olmasını ifade etmektedir. Sosyal riskler bağımlılık sürecinde kullanım davranışının sürdürülmesine, miktarın artmasına ve tedavi sürecinin başarısız olmasına neden olabilmektedir (1). Ekonomik yoksunluk, maddeye ulaşımın kolaylığı, ailede madde kullanımının varlığı, madde kullanan arkadaş çevresi, dışlanma, barınma problemleri, şiddet görme ve iş kaybı, bağımlılık tedavisinde dikkate alınması gereken bazı sosyal risk unsurları arasında sayılabilir (2).

Bağımlılık sürecinde sosyal risklerin değerlendirilmesini yapmak zor olabilir. Bu duruma katkı sağlayan en önemli faktörlerin başında sosyal risklerin heterojenliği gelmektedir. Birçok farklı alanda çok farklı açıdan risklerin mevcut olması, bu konuda ölçümü ve değerlendirmeyi zorlaştırabilmektedir. Ancak tedavi sürecinde sosyal risklerin bağımlılık sürecine etkisini görebilmek ve bu risklerin tedavi seyriindeki değişimlerini izleyebilmek doğru müdahalelerin yapılması açısından önem taşıyabilmektedir.

Bağımlılığı besleyen sosyal risklerin varlığı, tedavinin başarısını etkilemekteyken; sosyal risklerin azaltılmasının, tedavinin bir hedefi olarak ele alınabileceği düşünülmektedir.

Bu çalışmada bağımlılık tedavisinde sosyal risklerin tespiti ve tedavinin seyri üzerindeki etkisini araştıran bir form geliştirmek amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Sosyal risk unsurları literatür taraması ve bireysel görüşmeler yoluyla tespit edilmiştir. Ardından 14 değişkenden oluşan Sosyal Risk İndeksi (SORİ) oluşturulmuştur. SORİ 3'lü likert bir ölçektir. 0, düşük; 1, orta; 2 ise en yüksek risk seviyesini ifade etmektedir. Danışanın sosyal riskleri, görüşmede elde edilen bilgiler, YEDAM' da kullanılan diğer yapılandırılmış ve yarı yapılandırılmış formlar aracılığı ile değerlendirilmektedir. Bağımlılık sürecinde pek çok faktör sosyal risk olarak ele alınabilmektedir. Ancak SORİ' de yalnızca değişim sağlanabilecek riskler yer almaktadır. Örneğin bir kişinin medeni durumu ve yaşı gibi değişkenler bağımlılıkta önemli sayılabilecek etkiye sahiptir. Fakat bunlar üzerinde değişim meydana getirmek mümkün olmaması sebebiyle mevcut riskler üzerinden değerlendirme yapılmaktadır.

SORİ'de danışan için mevcut sosyal risk düzeyi formun 'Puan' kısmına yazılır. Sosyal risk düşükse 0, orta ise 1, yüksek ise 2 puan yazılır. Danışanların başlıklardan aldıkları puanlar toplanır. Toplam puan 14'e bölünerek sosyal risk puanını bulunur. Eğer SORİ'de sosyal risklerden birinde BUG (Bilinemez, Uygulanamaz, Güvenilemez) işaretlenmişse o soru hesaplamaya dâhil edilmez. Örneğin, SORİ'de 2 tane BUG işaretlemişse, toplam puanı 12' ye bölünmelidir.

Sosyal hizmet uzmanı danışanı ile yapacağı ilk değerlendirme görüşmesinde danışanın öyküsünü aldıktan sonra SORİ' yi doldurmaktadır. Burada uzmanın görüşü önem taşımaktadır. Bu yönüyle SORİ yapılandırılmış değil, yarı yapılandırılmış bir form niteliği kazanmış olmaktadır. .

Çalışmanın örnekleme bağımlılara ayakta psiko-sosyal danışmanlık hizmeti vermekte olan Yeşilay Danışmanlık Merkezi' ne (YEDAM) Temmuz 2018 ile Şubat 2019 tarihleri arasında başvuran alkol/madde kullanıcısı 280 kişiden oluşmaktadır. Örneklem 254 erkek ve 36 kadın katılımcıdan oluşmaktadır.

31 kişinin görüşmesine iki sosyal hizmet uzmanı birlikte girmiş, doldurulan SORİler karşılaştırılarak uygulayıcılar arası korelasyon tespit edilmeye çalışılmıştır.

BULGULAR

Geliştirilen ölçeğin Cronbach alfa değeri 0.68 olarak bulunmuştur. Görüşmeciler arası korelasyon 0.87 olarak ölçülmüştür ($p<0.001$). Görüşmeciler arası korelasyon en yüksek “fiziksel sorun” değişkeninde, en düşük ise “boş zamanlar” değişkeninde bulunmuştur. Yapılan faktör analizi ile 5 faktör elde edilmiştir. Bunlar toplam varyansın %21.88’ ini açıklamaktadır (KMO 0.65, $p<0.001$). Tüm değişkenler bir faktör altında değerlendirilebilmektedir. SORİ’ nin toplam puan ortalaması 9.93 ± 4.58 olarak bulunmuştur. En düşük puan 2, en yüksek puan ise 25’ tir. Puanlar doğrultusunda düşük risk: 0-0.57, orta risk: 0.58-0.91, yüksek risk 0.92 ve üzeri olacak şekilde 3 kesme noktası oluşturulabilmektedir.

Tablo 1. SORİ Puan Dağılımı.

	Düşük		Orta		Yüksek		BUG	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Çalışma	82	29,3	40	14,3	153	54,6	5	1,8
Meslek	160	57,1	48	17,1	58	20,7	14	5
Eğitim	127	45,4	119	42,5	31	11,1	3	1,1
Barınma	240	85,7	27	9,6	8	2,9	5	1,8
Ekonomik	168	60	85	30,4	27	9,6	-	-
Sağlık güvencesi	193	68,9	14	5	65	23,2	8	2,9
Yaşadığı çevre	68	24,3	97	34,6	109	38,9	6	2,1
Boş zamanlar	25	8,9	145	51,8	109	38,9	1	0,4
Aile ilişkileri	71	25,4	125	44,6	73	26,1	11	3,9
Arkadaş ilişkileri	82	29,3	89	31,8	91	32,5	18	6,4
Sosyal beceriler	175	62,5	74	26,4	27	9,6	4	1,4
Yasal sorun	171	61,3	48	17,2	57	20,4	3	1,1
Fiziksel sorun	230	82,1	35	12,5	15	5,4	-	-
Yaşamsal zorluk	147	52,5	51	18,2	69	24,6	13	4,6

Tablo 2. SORİ Faktör Yükleri

	1. faktör yükü	2. faktör yükü	3. faktör yükü	4. faktör yükü	5. faktör yükü
Çalışma	0,693				
Meslek			0,813		
Eğitim			0,692		
Barınma		0,646			
Ekonomik	0,582				
Sağlık güvencesi	0,753				
Yaşadığı çevre					0,743
Boş zamanlar	0,562				
Aile ilişkileri		0,658			
Arkadaş ilişkileri					0,852
Sosyal beceriler				0,634	
Yasal sorun		0,602			
Fiziksel sorun				0,781	
Yaşamsal zorluk		0,605			

Tablo 3. Görüşmeciler Arası Korelasyon Katsayıları

	SR1. 2	SR 2.2	SR3. 2	SR4. 2	SR5. 2	SR6. 2	SR7. 2	SR 8.2	SR9. 2	SR1 0.2	SR1 1.2	SR1 2.2	SR1 3.2	SR1 4.2
SR1 .1	0,83 5**													
SR2 .1		0,4 25*												
SR3 .1			0,56 1**											
SR4 .1				0,85 0**										
SR5 .1					0,62 7**									
SR6 .1						0,62 7**								
SR7 .1							0,82 1**							
SR8 .1								0,3 84*						
SR9 .1									0,83 1**					
SR1 0.1										0,72 7**				
SR1 1.1											0,51 9**			
SR1 2.1												0,83 1**		
SR1 3.1													0,93 5**	
SR1 4.1														0,76 7**

TARTIŞMA

Ölçeğin Cronbach alfa katsayısı az sayılı item içeren bir ölçek için kabul edilebilir düzeydedir. Faktör analizinde çok sayıda faktörün gözlenmesi ve görüşmeciler arası korelasyonun düşük çıkması, ölçeğin bir çok alanı kapsamaması nedeni ile olabileceği düşünülmüştür. Bu haliyle geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu söylenebilir. Denek sayısının artırılarak, bulgular tekrar değerlendirilmesinin yararlı olacağı kanaatindeyiz.

SORİ bağımlılık tedavisi sürecinde kişinin sosyal risk düzeyinin değerlendirilmesi noktasında geçerli ve güvenilir bir ölçek olarak kabul edilebilir düzeydedir. Türkiye’ de geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılmış sosyal risklerin ölçümüne yönelik bir araç önerisinde bulunan çalışma bulunmadığı için eş zamanlı geçerlilik saptanamamıştır.

Tüm değişkenler için görüşmeciler arası korelasyon istatistiksel açıdan anlamlı düzeydedir ($p<0.01$). Korelasyonun SORİ değişkenlerine göre değişiklik göstermesinin sebebi SORİ' nin yeni geliştirilen ve yarı yapılandırılmış bir form olmasından kaynaklanabileceği ve değerlendirme kriterlerinin benzeşmesiyle birlikte bu sorunun ortadan kalkabileceği düşünölmektedir.

SORİ 5 alt faktörü içermektedir. Bu durum soyal risklerin heterojenik yapısının görölməsi adına önemlidir. Bağımlılığın kompleks ve çok boyutu içeren bir hastalık olması, bu heterojenliğe katkı sağlayabileceği düşünölmektedir.

SORİ' nin yalnızca ayaktan bağımlılık tedavisi görmekte olan danışanlara uygulanması çalışmanın en önemli kısıtıdır. Gelecekte yatarak tedavi görmekte olan kişilere de uygulanarak ölçeğin geçerliliğinin artırılabilceği düşünölmektedir.

KAYNAKLAR

1. Brown M. Familial, social, and individual factors contributing to risk for adolescent substance use. Journal of addiction 2013; 2013.
2. Institute of Medicine (US) Committee on Health and Behavior: Research, Practice, and Policy. Health and behavior: the interplay of biological, behavioral, and societal influences. Washington (DC): National Academies Press (US); 2001. 4, Social Risk Factors. Available from: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK43750/>